

301. Zahle, Jan: Græsk terracottarelief. Nationalmuseets Arbejdsmark 1968, 198.
302. – Grækenlands guder efter vasebilleder i Antiksamlingen. Nationalmuseets billedark, 1969, 5 s.
303. – Attisk sortfiguret vase. Nationalmuseets Arbejdsmark 1969, 173.
304. Ørsnes, Mogens: Gavmilde Fyn. Skalk 1967, 25–30.
305. – Nyudg. af Conrad Engelhardt, Sønderjyske og Fynske Mosefund I–III, Kbh, 1969–1970; heri specielt I s. v–xxxv, II s. v–xviii & III s. v–xxiii.
306. – Der Moorfund von Ejsbøl bei Hadersleben und die Deutungsprobleme der grossen nordgermanischen Waffenopferfunde. Vorgeschichtliche Heiligtümer und Opferplätze in Mittel- und Nordeuropa, Bericht über ein Symposium in Reinhausen bei Göttingen 1968, Göttingen 1970, 172–187.

VED

GENUDGIVELSEN AF C. O. BØGGILD-ANDERSEN:
STATSOMVÆLTNINGEN I 1660

AF

CARL-JOHAN BRYLD

Jysk selskab for historie har 37 år efter fremkomsten af nu afdøde professor C. O. Bøggild-Andersens disputats om arverigets indførelse udgivet et genoptryk med tilføjelse af et foredragsmanuskript fra 1960, hvori Bøggild-Andersen udbyggede sin argumentation for det omdiskuterede Slangebrevs falskhed. Går man Historisk Tidsskrift igennem for at finde »Statsomvæltningen i 1660« anmeldt, leder man forgæves. Bemærkelsesværdigt nok fik dette hovedværk om enevældens indførelse ikke nogen anmeldelse her. Det følgende skal dog ikke opfattes som et forsøg på at råde bod herpå, for det er under alle omstændigheder relevant, i anledning af genudgivelsen at anstille nogle betragtninger af metodisk art, at overveje hvordan disputatsen tager sig ud fra en nutidig metodisk betragtning. Dette skal forsøges i det følgende.

»Statsomvæltningen i 1660« er, med undertitlens ord, »Kritiske studier over kilder og tradition« til stændermødets historie. I indledningen gives den historiografiske ramme for værket og »omvæltningens historiske forudsætninger« opridses. Dernæst skildres i kap. 1 forløbet af stændermødet, i det væsentligste, men dog ikke udelukkende på grundlag af »det bevarede aktstykkemateriale«, som det meddeles i kapiteloverskriften. De følgende ni kapitler er viede til de kritiske studier af beretningsmateriale og historiske behandlinger, i hovedsagen kronologisk opbygget

med udgangspunkt i de »dagbogsformede skildringer«, hvis tilblivelses-tidspunkt og andre ophavsforhold undersøges, samt i en klarlægning af tidens officielle tradition. Videre behandles de samtidige gesandtberetninger og nyhedsbreve, hvorpå det samtidige materiale forlades og de senere behandlinger underkastes undersøgelse: først den engelske diplomat Robert Molesworths fremstilling fra 1694, dernæst skildringer af franske forfattere fra slutningen af 1600-tallet, Frederik Gabels beskrivelse af enevældens indførelse, ligeledes fra slutningen af 1600-tallet, og Andreas Hojers og Ludvig Holbergs samt Niels Slanges fremstillinger, alle fra 1700-tallets begyndelse. Herefter giver Bøggild-Andersen i kap. 10 en oversigt over den historiske forskning fra slutningen af 1700-tallet og til tidspunktet for disputatsens udarbejdelse. På disputatsens sidste 70 sider søger Bøggild-Andersen endelig at samle trådene fra de mange analyser i et »afsluttende udsyn«, der i alt væsentligt drejer sig om Hannibal Sehesteds rolle i begivenhedsforløbet: »Sehesteds rolle i de gennemgaaede kilder, Sehested før og efter 1660, Sehested og Københavnerne«, etc.

Værkets hovedbestanddel, de 250 sider kritiske studier, er naturligvis ikke kun kildetekniske studier i streng forstand, men tillige et forsøg på af kildematerialet at hente elementer, anvendelige til belysning af det, der er Bøggild-Andersens problemstilling, et forsøg på at få besvaret de spørgsmål, han stiller, og Bøggild-Andersens problemstilling er iflg. indledningen statsomvæltningens »indre historie« eller dens »umiddelbare aarsagsproblem«. Dette problem skulle angribes ved de anførte, ikke tidligere gennemførte kritiske analyser af »det givne kildemateriale«. Og her mener Bøggild-Andersen ubestrideligt at have nået »rigtigere resultater« end sine forgængere, omend han også medgiver, »at andre punkter stadig kan gøres til genstand for diskussion«. Senere formuleres lignende overvejelser i mere sammentrængt form (s. 96). Her siges målet med de kildekritiske undersøgelser at være at »udfinde, hvad de fortællende kilder, saavel de samtidige som de senere, kan meddele om arvefølgeforslagets tilblivelse og om de derved virkende kræfter og tilskyndelser og hvilken værdi vi kan tillægge disse kilders vidnesbyrd«. Dette problem betegnes af Bøggild-Andersen som »kausalitetsproblemet, saaledes som det tegnede sig dels for dem, der overværede stændermødets forhandlinger – for saa vidt de har udtalt sig – dels for den senere tradition paa dansk og fremmed grund, saa længe der endnu er en mulighed for at den kan formidle en viden, som bygger paa vidnesbyrd fra samtidige uden for os kendte kilder som mellemlid«. Senere sker i praksis en yderligere indsnævring af problemstillingen. I mange skarpsindige kildeanalyser indskrænker disputatsen sig stort set til at forfølge dette ene spørgsmål: fra hvem udgik tanken om at gøre monarkiet arveligt og hvem var lederen af det spil, der førte tanken igennem? Det er dette, Bøggild-

Andersen forstår ved statsomvæltningens »indre historie«. Der er ikke tale om en Collingwoodsk anvendelse af begrebet, det anvendes til at betegne det ikke umiddelbart iagttagelige spil i kulissen.

Til det formål mobiliseres et veludviklet analytisk apparat, hvis hovedprincip er formuleret i det Ranke-citat, der er bogens motto: »Vor allem fragt sich, wem von so vielen eine originale Kenntniss beiwohnt, von wem wahrhaft belehrt werden können« (Zur Kritik neuerer Geschichtsschreiber, 1824, s. IV). På lignende måde formulerer Bøggild-Andersen sig senere i sin disputats, hvor han siger, at historisk kritik har to opgaver: at fjerne de uægte sten og udfinde alle de ægte, af hvilke den historiske fremstillings mosaikbillede skal opbygges. Først når alle disse sten kommer med, kan billedet mere eller mindre gengive den historiske virkelighed, som engang var (s. 375). Dette synspunkt er jo langt fra ukendt, bl. a. har Knud Fabricius formuleret sig tilsvarende i sin anmeldelse af Erik Arups Danmarkshistorie i Historisk Tidsskrift (10. r. bd. 2, s. 325), hvor han siger, at der til Danmarks historie efter 1500 »er . . . bevaret et saa fyldigt Kildemateriale af første Rang, en saadan Mængde faste Punkter for Tegningen, at den videnskabelige Fantasi i langt højere Grad end tidligere er bunden. Der kan kun vælges mellem faa Muligheder, undertiden foreligger der slet intet Valg. Og endnu eet, saare betydningsfuldt: *Alle de givne Punkter skal med i Tegningen*«. Bøggild-Andersen udtrykker sig ganske vist mindre absolut end Fabricius, men i begge citater ligger den opfattelse, at de »ægte sten«, »punkterne« lader sig tilvejebringe uden anvendelse af et bestemt sæt spørgsmål, formuleret af historikeren, og at det kildetekniske arbejde, dataetableringen, lader sig teoretisk og praktisk adskille fra rekonstruktionen, sammenkædnin-gen af de etablerede data. Det er den Erslevske skelnen mellem historieforskning og historieskrivning, der møder os i Bøggild-Andersens metodiske overvejelser.

Bøggild-Andersen finder sine »ægte sten« ved en række kildeanalyser, der væsentligst består af ægthedsanalyser og afhængighedsanalyser. Sekundært stof og uægte materiale udskilles, det primære, autentiske stof opsamles og ved hjælp af dette rensede kildemateriale søges det stillede spørgsmål besvaret. Hannibal Sehested identificeres som planens ophavsmand og som den visionære politiker bag de på stændermødet fremlagte fremsynede reformforslag samt bag den efterfølgende reorganisering af den danske centraladministration. Resultatet kan næppe overraske, da disputatsen iflg. forordet er vokset ud af et kapitel i Bøggild-Andersens store Hannibal Sehested-biografi. Som kildekritisk analyse efter Ranke-Erlev traditionen er disputatsen af meget høj rang, selv om der naturligvis også her kan fremsættes korrektioner og diskussioner i forbindelse med de enkelte analyser – Bøggild-Andersens forventninger til muligheden af at nå til en endelig, indiskutabel afklaring af de kildekritiske pro-

blemer har givetvis været mere optimistiske end eftertidens. Bøggild-Andersens enkelte analyseresultater skal ikke her tages op til diskussion, men det skal blot påpeges, at udgangspunktet og problemstillingen øver bestemmende indflydelse på valget af betydningsfulde »ægte sten« og på disses kombination, en styring, Bøggild-Andersen tilsyneladende ikke fuldt ud har erkendt.¹

Bøggild-Andersen gør sig i disputatsen også til talsmand for nødvendigheden af at søge klarlagt, hvad der gemtes i de agerende personers sjæle, altså for en psykologisk indlevelse i de pågældende personligheder (s. 432). Omtrent samtidig, men i anden sammenhæng hævdede Bøggild-Andersen et afgørende skel mellem det eksakte kildetekniske forskningsarbejde på den ene side og den ikke-eksakte indtrængen i et menneskes psyke på den anden.² Hovedkravet til en sådan psykologisk beskrivelse, hævder Bøggild-Andersen sammesteds, må være kontinuitet. En psykologisk beskrivelse af et menneske på et givet tidspunkt må bringes i sammenhæng med, hvad der vides om denne personlighed fra tidligere og efterfølgende perioder i personens liv. Dette praktiserer Bøggild-Andersen også i sit afsluttende udsynskapitel, hvor han søger at bestemme Sehesteds psykologi, hans karakteregenskaber, politiske synspunkter og foretrukne politiske taktik. Nøgleordet her er »den indirekte taktik«, der i særlig grad hævdes at have været Sehesteds, og som netop synes at have karakteriseret forløbet af statsomvæltningen. Den psykologiske tolkning anvendes altså til at underbygge identifikationen af Sehested med statsomvæltningens iscenesætter. Dette er selvfølgelig angribeligt ud fra flere synspunkter, bl. a. kan man fremhæve, at der er tale om sammenblanding af forskellige metodiske niveauer. Der er ikke længere tale om en psykologisk tolkning af et begivenhedsforløb, men om en psykologisk tolkning, der anvendes som argument for en bestemt rekonstruktion af et begivenhedsforløb. Denne tolkning tjener så samtidig til at forklare manglen på mere konkrete belæg for Sehesteds rolle. Det er evident, at årsagen til denne metodiske brist må søges i Bøggild-Andersens problemstilling og i hans betagelse af Sehesteds person.³

Hvorledes er da resultatet af Bøggild-Andersens anstrengelser faldet ud? Er den styrende problemstilling af en sådan art, at Bøggild-Andersens resultater står mål med det mobiliserede analytiske apparat. Her kan man – netop med al respekt for Bøggild-Andersens imponerende grundige traditionsanalyse – fremhæve, at problemstillingen for en nu-

¹ Vedr. kildekritiske diskussioner af Bøggild-Andersens resultater, se Jens Engberg, Kongebrevet hos Slange, Festskrift til Povl Bagge, 1972, og C. J. Bryld, Hans Svane og gejstligheden på stændermødet 1660. Odense University Studies in History and Social Sciences 16, Odense 1974.

² I en anmeldelse af C. Weibull, Drottning Christina. Hist. tidsskr. 10. r. II.

³ Leo Tandrup, En historiker og hans helt, Historie, Ny r. 2.

tidig betragtning må forekomme snæver, hvilket får konsekvenser for opfattelsen af Bøggild-Andersens hovedresultat. En ophobning af mere og mindre holdbare og vægtige indicier for Sehesteds rolle som primus motor ved arverigetets indførelse må tabe i interesse, dels fordi tanken om monarkiets arvelighed og enevælde var latent både ude i Europa og i Danmark, og dels fordi Hannibal Sehested ikke var repræsentativ for nogen gruppe i samfundet. For en nutidig betragtning må det synes interessantere at spørge, hvilke politiske interesser og kræfter, der i 1660 var virksomme ved statsomvæltningen. Naturligvis kaster Bøggild-Andersen i sin bog også lys over disse spørgsmål, men det bliver, for at benytte et af hans egne billeder, et sidelys. Det er først og fremmest Sehesteds rolle, der er i centrum.

Man tager næppe meget fejl ved at hævde, at dette er en funktion af et væsentligt element i Bøggild-Andersens historiesyn, af det synspunkt, at historien i vid udstrækning skabes af de store personligheder med evne og vilje til at gribe ind i udviklingens gang. Dette leder nemt til at søge én bestemt personlighed bag det politiske og administrative skifte, og Sehested er eneren, statsmanden med det store overblik og den sunde dømmekraft, hævet over smålige standsinteresser. Sandsynligvis har dette synspunkt hos Bøggild-Andersen i nogen udstrækning blokeret for analyse af standsinteresser og standspolitik i forbindelse med statsomvæltningen. Eksempelvis kan peges på, at Bøggild-Andersens anvendelse af stændermødets videstgående reformforslag, udarbejdet i borgerstandens navn, egentlig kun sigter på at forbinde aktstykket med Sehesteds person, og ikke anvendes til en belysning af borgerstanden, i hvis navn forslaget dog var formuleret og som senere indleverede en stærkt modificeret udgave af forslaget.

»Statsomvæltningen i 1660« rummer elementer, der i dag næppe synes ganske tidssvarende. Den er baseret på en problemstilling, der forekommer snæver i forhold til det præsterede forskningsarbejdes omfang. Denne problemstilling synes grundet i den opfattelse, at en »forklaring« af enevældens indførelse, en løsning på »kausaltetsproblemet« er ensbetydende med en afklaring af de personelle forhold i forbindelse med stændermødet 1660, og dvs. at problemstillingen er forbundet med eller affødt af troen på individets bestemmende indflydelse i den historiske proces. Her spiller endvidere forfatterens betagelse af Hannibal Sehested en afgørende rolle, idet denne betagelse bringer forfatteren til yderlige fortolkninger af materialet og afstedkommer, hvad der vel må betegnes som proportionsforskydning i beskrivelsen af enevældens indførelse.

Det turde være overflødigt at tilføje, at værket trods de nævnte svagheder repræsenterer et så omfattende forskningsarbejde af så høj kvalitet, at dets helt centrale placering i historiografien om stændermødet og enevældens indførelse ikke lader sig røkke.

SUMMARY

The doctoral thesis of the now deceased professor C. O. Bøggild-Andersen has after 37 years been republished. The thesis is the principal work on the coup d'etat of 1660, when absolutism was introduced. Basically, the work consists – as indicated by the subtitle – of a comprehensive critical analysis of the existing materials. Starting with the contemporary material the author traces the different traditions about the introduction of absolutism up to the time of the publication of the thesis. These analyses are mostly concerned with dependence and tendency. Through these analyses the author seeks out the elements that seems to throw light upon the central question, posed by the thesis: what was the direct cause of the coup d'etat, characterized as the problem of causality. This is being reformulated into the question: who conceived the plan of making the monarchy hereditary? This is what Bøggild-Andersen sees as the “inner history” of the introduction of absolutism. Answering this question, Bøggild-Andersen identifies Hannibal Sehested as the planmaker and visionary statesman behind the following reorganization of the Danish central administration. This result is hardly surprising, as the thesis originates from a chapter of Bøggild-Andersen's great Hannibal Sehested biography.

As critical analysis in the Ranke-Erslev tradition the work is of first-rate, though the author's aspirations as to reaching final solutions on the problems of the sources must be judged as overoptimistic. Furthermore, Bøggild-Andersen is hardly aware of the degree, in which the basic question of the thesis determines its results.

Bøggild-Andersen tries to establish a psychological understanding of the principal character of the work and claims a sharp distinction between exact technical investigation and psychological identification. On psychological description, continuity through time must be demanded. Knowledge about a person from different periods of his life must be brought in accordance. This is what Bøggild-Andersen tries in his description of Hannibal Sehested's mentality. The key-word is here “the indirect tactic” which is claimed typical of Hannibal Sehested. This characterization is then used as argument for Sehesteds responsibility for the planning of the coup d'etat, as “indirect tactic” seems to be typical of this planning. This argumentation must be rejected as a confusion of two different methodical levels.

Furthermore Bøggild-Andersen can be reproached, that his way of presenting the problem prevents a discussion of the more interesting questions: what were the interests and the policy of the estates. Bøggild-Andersen does not place questions as these in focus, but concentrates on persons, or more precisely: on the compilation of more or less certain and weighty evidence of the leading role of Hannibal Sehested.